

צרכי רבים

הרב משה בן יצחק

מצינו בהלכה הבדל בין רבים ליחיד במלאכה בחול המועד, ובאיסורי שבת במקום שיכול לבוא היזק, ובאיסור לדבר בשבת דברי חול.

א. מלאכה לצורך רבים בחול המועד

שני המקורות דלהלן עוסקים במלאכה לצורך רבים בחול המועד:

1. משנה (מ"ק ב, א): "מתקנין את קלקולי המים שכרה"ר... ועושין כל צרכי הרבים".

2. משנה (מ"ק יח, ב): "ואלו כותבין במועד: קדושי נשים וגיטין".

והנה בענין כתיבה במועד נחלקו הראשונים בטעם ההיתר. התוספות¹ מסבירים שזה משום דבר האבד וכן הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם (יר"ט ז, יב) וכן בנמו"י, וכן כתבו רוב הראשונים.

אולם הרמב"ם (יר"ט ז, יב) כתב: "שכל אלו צרכי רבים הם".

נשאלת השאלה משום מה התיירו במועד צרכי רבים יותר מאשר ליחיד? בענין

זה כתב הרא"ש (פ"א, ו):

כל צרכי רבים שעושים במועד, משום שאם לא ייעשו בשעה שבטלים כולם - לא ייעשו כלל.²

ועל זה כותב הפמ"ג (סק"ב) שלכן נקרא דבר האבד.

לפי דעות אלה כל ההיתר המיוחד של צרכי רבים הוא הרחבה של היתר דבר האבד ולכן הדינים דומים, אולם הריב"ש ביאר שכל צרכי רבים הוי בכלל דבר מצוה,³ אלא שבמצוה לצורך יחיד הקלו במעשה אומן רק במצוה עוברת או שצריך לעשותה במועד, או שאם לא ייעשה כעת לא יוכל לעשותה.⁴ ובצרכי רבים אף כשצריכים לאחר המועד הקלו במעשה אומן, אבל בשינוי. השו"ע (או"ח תקמד, א) פסק:

1. מו"ק יח, ב ד"ה ואלו: "נראה דכל הני הוו דבר האבד פן ימות הנותן או העדים או ב"ד או ילכו למדינת הים".
2. א. ועל פי זה פסק המג"א (או"ח תקמד סק"ג והו"ד במשנ"ב שם סק"א) שאם יש מנהיג שבידו לכוון ולעשות - אסור לו לכוון למועד.
3. מעין זה כתב בערוה"ש (תקמד, ב) שבמועד זמן פנוי לראשי העם להתבונן על כל צרכי הרבים.
4. בשו"ת הריב"ש סימן תקיא, ומהיתר מלאכה במועד למד להתרת נדר ע"ד רבים שאפשר כי דבר מצוה לקמן בסעיף ג'.
4. על פי שו"ת הרא"ש כלל כג' סימן ג'.

”צרכי רבים מותר לעשותם בחוה”מ.”

ובביה”ל (ד”ה צרכי רבים) הביא ממוחצית השקל שרק לצורך מצוה מותר בשכר, אבל צרכי רבים רק בחינם. אבל מהפמ”ג משמע שגם צרכי רבים שרי בשכר, וכותב על זה בביה”ל:

”וטעמו דהוא (=צ”ר) ג”כ כצורך מצוה דמיא. וכן נראה מפשטות המשנה דכללה כל צרכי רבים בחדא-מחתא עם דין דיוצאין על הכלאים, ושם הלא מבואר בגמ’ להדיא דנוטלין שכר.”

הראשונים כתבו שמה שהתירו צרכי רבים אף במעשה אומן רק בדברים הצריכים לגוף האדם כחפירת בורות למים וסילוק קוצים ומכשולים מהדרכים, ”שאי אפשר לרבים להתבונן בדרכים”, וכן לתקן מרחצאות ”ואי אפשר לרבים בלא מרחץ”. אבל כל שלא לצורך הגוף, כגון בנין חומות העיר - לא התירו במעשה אומן.⁵ (ואפילו בנין בית הכנסת אסרו במעשה אומן אף לצורך המועד, ומצד צורך מצוה - אפשר להתפלל במקום אחר⁶).

מכאן עולה שנוסף לטעמים הנ”ל (בסעיף הקודם) לדין צרכי רבים, גם פרטי ההלכה בצרכי רבים המחלקים בין צורך הגוף לצורך אחר נובעים מהייחוד של ’רבים’ שלא יכולים להתבונן, או שאי אפשר להם בלא מרחץ. ונראה שהכוונה שאי אפשר שלא יימצא בין הרבים אחד שלא יכול בלא זה (ועיין לקמן ה).

ב. דיבור בשבת בצרכי רבים

הגמרא (שבת קג, א) מביאה את הדברים שמותר לדבר עליהם בשבת כגון לפסוק צדקה וכיוצא בזה, ובהם לפקח על עסקי רבים. והגמרא מוסיפה⁷:

”אמר קרא⁸ ’ממצוא חפצך ודבר דבר’ - חפצך אסורים, חפצי שמים מותרין” - כלומר, מצוות. ור”ח הדגיש: ”ואלו כולן חפצי שמים”, כלומר, גם לפקח על עסקי רבים בכלל מצוה. וכך פסק הרמב”ם (שבת כד, ה):

”ומחשכין חשבונות של מצוה... כגון... לפקח על עסקי רבים בשבת... שכל אלו וכיוצא בהן מצוה הן, ונא’ עשות חפצך וכו’ חפצך אסורין חפצי-שמים מותרין”.

וכן נפסק בשו”ע (אר”ח שו, ו):

”חפצי-שמים מותר לדבר בהם, כגון: ...ולפקח על עסקי רבים”.

במג”א (שם סק”ב) כתב:

-
- 5 שו”ת הרשב”א, הו”ד בב”י סימן תקמד, וכן כתב הרמ”א שם.
6 ובשערי תשובה הביא בשם אחרונים שלעשות ספסלים בבית הכנסת שלא יבואו לידי מחלוקת הוי צרכי רבים ושרי.
7 בגמרא (כתובות ה, א) מובאים הדברים הנ”ל בלא התוספת של הלימוד מהפסוק.
8 גירסת המהרש”ל ’דאמר קרא’, שזהו הנימוק להיתר.

"דאסור בצרכי יחיד משום 'ודבר דבר', וזה הותר לדבר מצוה או לצורך רבים, וזה מוכרח בגמרא".

וכן כתב ה"ה על הרמב"ם שם. ונראה לומר דאין כוונת ה"ה והמג"א שצרכי רבים לא הוו צורך מצוה, אלא אחר שאמרו שלצורך יחיד אסור, פירוטו שיותר לצורך מצוה (גם של יחיד) במובן הרגיל, וגם לצורך רבים (כל צורך). והביאור הוא כי צורך רבים נחשב לצורך מצוה, וכך מוכח בגמרא, וכך כותב המשנה ברורה (שם ס"ק כח): "דצרכי רבים הוי כצורך מצוה".

ג. צרכי רבים בהתרת נדרים

גם בהתרת נדרים מצאנו את הגדר שצרכי רבים נחשבים לדבר מצוה. בשו"ת הריב"ש (סימן תקיא) נשאל על סופר שנדר לא לכתוב סת"ם ולא מצאו טוב כמותו, האם ניתן להתיר נדרו או לא כיון שהיה נדר ע"ד רבים. הריב"ש השיב שהואיל ונדר ע"ד רבים אפשר להתירו רק אם יש בהתרתו מצוה, כי מסתמא מסכימים הרבים בהתרה כיון שלדבר מצוה.

ואף שלדעת ר"ת אף לדבר מצוה לא מתירים שלא על דעתם אלא דווקא כשלתועלתם, דחו הראשונים דבריו מגמרא מכות, וכן דעת הרמב"ם (שבועות פ"ו). ולכן בנידון זה אם לא מוצאים סופר טוב כמו זה "ורבים צריכין לו - מתירין". ומוסיף הריב"ש:

"ואעפ"י שאין זה ת"ת, מ"מ צרכי הרבים הוא, וכל צרכי רבים מצוה הוא, שהרי התירו במועד כמה מלאכות גמורות שהם טורח גדול מפני שהם צרכי רבים".

ועוד מביא ראיה מתוספתא (ברכות) ומגמרא (כתובות ה, א) שמפקחין על עסקי רבים בשבת, ומהרמב"ם שההיתר לכתוב במועד קידושי נשים, גיטין וכו' הוא משום צרכי רבים. מצאנו אם כך יסוד זה להיתר: צרכי רבים נחשבים למצוה.

והנה עיון בפוסקים מעלה שתשובת הריב"ש נפסקה להלכה:

בשו"ע (יו"ד רכח, כא): לנדר ע"ד רבים אין התרה בלא דעתם - אלא אם כן יש מצוה בהתרתו, והרמ"א שם מונה דוגמאות לדבר מצוה - להתפלל במנין, שלום בין איש לאשתו, לצורך פרנסתו - והוא מוסיף: "או משום צרכי רבים מקרי דבר מצוה להתיר כשכילם נדר שהותר ע"ד רבים".⁹ גם מהגר"א פשוט שבכל הלכות הנ"ל אותו יסוד שצרכי רבים נחשבים בהלכה למצוה [ועיין שם בביאור הגר"א (אות נח) שמפנה במקורות בגמרא (שבת קנ, א; כתובות ה, א) ובשו"ע (או"ח ע, ד; צד, ד)].

9 במקורות הרמ"א מובא ריב"ש סימן תסא, וט"ס הוא וצ"ל ריב"ש סימן תקיא.

ד. איסורי שבת במקום שיכול לבוא לידי נזק

בגמרא (שבת מב, א) אחרי שהובא ששמואל ס"ל כר"ש שדבר שאינו מתכוון מותר, מקשה הגמרא על דברי שמואל - "מכבין גחלת של מתכת ברה"ר בשביל שלא יזוק בה רבים, אבל לא גחלת של עץ" - ושואלת: אם שמואל כר"ש יכבו אפילו גחלת של עץ?! ומשיבה הגמרא - "כדבר שאינו מתכוון ס"ל כר"ש, במלאכה שא"צ לגופה כר"י".
ומוסיפה הגמרא:

"אמר רבינא: הלכך קוץ ברה"ר - מוליכו פחות פחות מד"א, ובכרמלית אפילו טובא".

פשטות ביאור הגמרא הוא שהתירו איסורי דרבנן של שבת בשביל שלא יזוק רבים ולא איסורי תורה. ורבינא למד משמואל לאיסורי דרבים אחרים - טלטול פחות מד"א ברה"ר, טלטול בכרמלית וטלטול מוקצה¹⁰.
גחלת של עץ אסור לכבותה כי לשמואל מלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מהתורה, אבל לדין שפוסקים בזה כר"ש - מותר לכבות גם גחלת של עץ. וכך אכן פסק הש"ע (או"ח שלד, כז) - ומוסיף את דברי הרמב"ם שאוסר כי פוסק כר"י במלאכה שאינה צריכה לגופה¹¹.

10 בדברי הרמב"ם אפשר לומר שלמסקנת ההלכה איסורי דרבים שנדחו - לא משום היזיקא דרבים, אלא כל אחד לפי ענינו - טלטול פחות מד"א מותר לרמב"ם אפילו לדבר הרשות. לפי גירסת כת"י (הלכות שבת יג, י) טלטול ברה"ר פחות מד"א מותר לכתחילה, ומה שכתב במקום אחר (כ, ז) שמוליד מציאה פחות מד"א הכוונה היא דווקא כשלא יכול להחשיך, כי בזה חששו, אבל בסתמא מותר. ולגירסת הדפוסים (יג, י) יש שבות בדבר, ובפרק כי הלכה ז' התירו דווקא כשלא יכול בדרך אחרת. וכשיש היזק לרבים שרי בטלטול בכרמלית. כותב הרמב"ם בפ"ד הי"א וז"ל: "לפיכך אם לא היה צריך לגוף ההוצאה, כגון שהעביר קוץ בכרמלית כדי שלא יזוקו בו רבים, ה"ז מותר".
מלשונו נראה שפירש שמה שאומר רבינא הלכך התירו בקוץ פחות מד"א או בכרמלית דווקא משום שמלאכה שאינה צריכה לגופה, ונראה שרבינא פוסק כר"י שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, כי אם כר"ש יכול גם ברה"ר לטלטל יותר מד"א (ראה הי"ה, שבת א, ז) ומציין הלח"מ (יד, יא) שאף לרמב"ם יש הפרש בין מלאכה הצ"י לבין מלאכה שאינה צריכה לגופה. על כל פנים עולה בסוגיה, גם לדברי הרמב"ם, שלמאן דפטר במלאכה שאינה צריכה לגופה (וכך פוסק השו"ע ורוב ראשונים ואחרונים) הרי שבמקום נזק לרבים מותר.

לכאורה אין מקור מפורש בגמרא שהתירו איסורי דרבנן כשצ"י, ואפשר לומר כדמבאר בעה"מ שרבינא אליבא דר"ש, ונשמע גם לשאר איסורי דרבנן, או שנקט הכי כי אפשר הקל תחילה, מכל מקום התירו במלאכה שאינה צריכה לגופה וכל שכן שאר איסורים.

11 א. לביאור הנ"ל בגמרא עולה שכיבוי בשבת של גחלת של עץ אסורה מהתורה, ושל מתכת רק מדרבנן (גם כשמתכוון וצריך לגופה), וכך פסק להדיא הרמב"ם (שבת יב, ב). ומה החילוק ביניהם?

המורם מכל האמור שאיסור דרבנן התירו משום היזק רבים, אבל לא איסור תורה. המג"א (או"ח שלד ס"ק לה) מבאר שמדובר רק בהיזק גוף של רבים, אבל משום הפסד ממון של רבים לא התירו מלאשל"ג. (וצ"ע אם הוא הדין בשאר איסורי דרבנן). השו"ע (שלד, כז) פסק שמותר לכבות אף גחלת של עץ משום היזק רבים. ומבאר הט"ז ששמואל בגמרא אסר כי ס"ל במלאכה שאינה צריכה לגופה כר' יהודה שחייב מהתורה, וכך פוסק הרמב"ם, ולכן אסר בגחלת של עץ. אבל השו"ע פסק כרוב הפוסקים כר"ש שמלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מדרבנן, ולכן מותר במקום היזק דרבים גם בגחלת של עץ.

דבינו חננאל (שבת מב, א) סובר שלסלק נזק מרבים מותר בשבת גם על ידי מלאכה דאורייתא. הר"ן מבין בדברי ר"ח שגם כיבוי גחלת של מתכת אסור מהתורה, כי מביא שהחילוק ביניהם רק אם אפשר להזהר למעשה או לא. ולר"ש האיסור מדרבנן כי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה, ולכן בשתיהן מותר בהיזק רבים. שמואל סובר כר"י, ואף על פי כן מתיר בשל מתכת, כי אי אפשר להזהר ממנה ונמצאו בנ"א ניזוקין בו".

רש"י (שבת מב, א ד"ה גחלת של מתכת): "דלי"ש כבוי בהכי מדאורייתא", וחלשון ילא שייך כיבוי מורה שלא משום כלל במלאכות (כגון אינו מתכוון, מלאכה שאינה צריכה לגופה וכיוצא בזה) אלא שלא בגדר מלאכת כיבוי. ואכן רש"י מבאר (בדף קלד, א ד"ה בגחלת של עץ) דבגחלת של עץ ישייך בה כיבוי לפי שעושה פחם. גחלת של מתכת לא שייך בה כיבוי שאינו נעשה פחם".

צ"ל לפי רש"י שמחד - אין הגדרת המלאכה = לעשות פחם על ידי כיבוי, כי א"ה בגחלת של עץ הוא אינו מתכוון, והגמרא אמרה שמתכוון. מאידך, אי אפשר לומר שהגדרת המלאכה = כיבוי אש, ועשיית הפחם הוא צריך לגופה, כי א"ה גם בגחש"מ צ"ל חייב לפי שמואל, ככל מלאכה שאינה צריכה לגופה.

אלא צריך לומר שהגדרת המלאכה = כיבוי אש, ותנאי במלאכה (אולי הגדרת אש) שהכיבוי עושה פחם. (אבל הגדרת המלאכה עצמה - רק כיבוי האש). ולכן בגחש"מ כלל לא מלאכה מהתורה. בגחלת של עץ - כשמתכוון שלא יזוקו - מתכוון למלאכה אבל לא צ"ג. (לפי תוספות - כי הכיבוי במשכן היה לשם עשיית פחם. לפי רש"י - כי רק כשרוצה לעשות פחם צריך את כיבוי האש בעצם, ואם מתכוון שלא יזוקו - היה מעדיף שלא תהא אש מעיקרא).

בספר מאורי אש (הוי"ד בשו"ת יביע אומר ח"א תאו"ח סימן לא') דוחק בכוונת רש"י שגחלת של מתכת כיבוי מדרבנן כיוון שאינה שורפת, פירוש אינה כלה מחמת האור.

ב. מדוע לפי הרמב"ם כשמצרף את המתכת אסור מהתורה משום כיבוי?
מבאר בנו ר' אברהם (בשו"ת פאר הדור) שלרמב"ם איסור תורה של הבערה וכיבוי - כשהם גורמים לשינוי בחומר. לכן, בדרך כלל שייך כיבוי רק בשל עץ שעושה פחם, ובמתכת לא. אבל כשמצרף - מחזק ומקשה את המתכת, וזהו שינוי, לכן תולדה של מבעיר ומכבה.

ג. באבני-נזר (או"ח סימן רכט, בעיקר באות יז) מסכם את השיטות.

הרשב"א¹² מבין אמנם שכיבוי גחלת של מתכת מדרבנן, אולם גם אילו היה האיסור מהתורה היה מותר לכבותה, כי שמואל התיר צידת נחש שהיא מלאכה מהתורה משום היזיקא דרבים.

הראשונים מביאים שהגאונים (בה"ג, רה"ג) פירשו גם כן כנ"ל (הר"ן כהבנתו והרשב"א כהבנתו), וצע"ג איך התירו איסור תורה של מלאכה בשבת כשאינן פקו"נ. ואכן היראים והר"ד דחו את בה"ג מכח קושיה זו. אולם אפשר להבין על פי דברי הרשב"א (שם):

"ומן התימה הוא האיך החיר שמואל צידת נחש, שהיא מלא' דאורייתא משום היזקא. ויש לומר דכיון שדרכו להזיק, ורבים גיזוקים בו, כסכנת נפשות חשיב לה שמואל. דאי אפשר לרבים ליזהר ממנו, שאם זה יזהר זה לא יישמר ממנו, משא"כ בגחלת של עץ, דהיא אינה הולכת ומזקת, וכ"א יכול להשמר ממנה".

ומביא שר' יהודה חולק. ומכאן שלא פקו"נ כבדרך כלל, אלא שמואל מחשיב היזק רבים לפקו"נ, כי בין הרבים מצוי שמישהו לא יישמר. וזהו לגאונים ולרבינו חננאל החילוק בין גחלת של עץ לגחש"מ, כי משל עץ, שמאירה, נשמרים, ושל מתכת לא ניכרת אם חמה או צוננת ולא נשמרים, ובין הרבים יכול לבוא אחד לפקו"נ.

(ועצ"ע בסברת הדבר, דאף יחיד יכול להגיע לפקו"נ, ומה ההבדל בין יחיד לרבים). בשו"ע (שח, יח) פסק - קוץ מותר פחות מד"א או בכרמלית - והמג"א מביא מהריב"ש שדווקא בקוץ או בגחש"מ שאינם נראים אבל בגחלת של עץ או אבן גדולה, הנראים, אסור.¹³ הריב"ש מחמיר שאף באיסור דרבנן יש להתיר רק אם המזיק גדול ונראה, ונראה שאת עצם החילוק לקח מהגאונים ורבינו חננאל, אף שאצלם לקולא - להתיר אף איסורי תורה כשלא מבחינים ונזהרים מהמזיק.

ה. היזק רבים והיזק יחיד

בהיזק רבים מצאנו אם כן שהתירו יותר מאשר בשאר סיבות,¹⁴ כגון בחולה שאין בו סכנה התירו אמירה לנכרי (שבת קכט, א), ויש אומרים שהתירו בשבילו איסורי דרבנן על ידי ישראל,¹⁵ אבל לא התירו מלאכה שאינה צריכה לגופה.¹⁶ כמו כן התירו משום כבוד הבריות להוציא את המת לכרמלית (שבת צד) אבל לא לרה"ר, שהיא

12 חידושי הרשב"א לשבת מב, א. וכן הביאו עוד ראשונים.

13 א. מקשה על כך המג"א משיפוד של עץ, ואכן בסימן שלד התיר השו"ע גחלת של עץ, ואולי רק באבן גדולה לא, כי היתה שם מערב שבת.

ב. גם בערוה"ש (שח, לט) כתב שאין ללמוד מקוץ לשאר דברים.

14 ראה לקמן שהתירו אף יותר מאשר היתרים משום מצוה.

15 שו"ע שח, יז, מהטור בשם הרמב"ם.

16 ביה"ל סימן רעח - כי מלאכה שאינה צריכה לגופה קרובה לאיסור תורה.

מלאכה שאינה צריכה לגופה¹⁷. ואילו בהזיקא דרבים התירו גם מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ויש לברר:

- א. מה הותר גם משום היזק של יחיד, ומה רק משום היזק דרבים.
  - ב. מדוע הותרו משום הרבים איסורים שלא הותרו בשאר מקומות (לרוב הראשונים - איסורי דרבנן, ולגאונים ור"ח אף איסורי תורה כשקשה להשמר מההיזק).
- להלן נעמוד על דבריהם של מספר פוסקים בנושא זה.

פרי מגדים:

לדעת הפמ"ג ההבדל בין יחיד לרבים הוא במידת הנזק או הצער. במקרה של נזק או צער של יחיד התירו רק בצער גדול כבהכשת נחש ועקיצת פרעוש. ואילו בצער דרבים התירו גם בצער קטן יותר. חילוק זה למדנו מהפמ"ג שהקשה מדוע התירו לכבות גחלת ברה"ר כדי שלא יזוקו בה, ואסרו לכבות את הנר בשביל חולה שאין בו סכנה. והשיב שכיבוי גחלת התירו משום צער הרבים, ובגר איירי בחולה יחידי. והנה על פי זה הסיק הגאון רש"ז אויערבך (מנחת שלמה סימן ז) שבמקרה שיש שלושה חולים (כגון בבי"ח) שרי לכבות את האור (כשאי אפשר להוציאו או להוציא את החולים).

אם נראה מהגמרא שגם במקרה שרק אחד מהרבים ייזוק, כבקוץ ברה"ר, הקילו וחשיב נזק של רבים - צ"ע מאי שנא אחד מהרבים שניזוק לבין נזק של יחיד, ומדוע חילקו בין רבים ליחיד?

ויש לומר שהחשיבו מניעת צער מהרבים כמצוה, ומשום מצוה זו התירו אף יותר מאשר התירו משום מצוה ביחיד. ודוגמא לדבר, לא התירו אמירה לנכרי לצורך מילה (לרוב הפוסקים) והתירו אמירה לנכרי לצורך מצות יישוב ארץ ישראל (גיטין ח, ב). ומבאר הרמב"ן (בחיידושו לשבת קל, ב) את ההבדל, שמצות יישוב ארץ ישראל היא "מצוה ותועלת לכל ישראל שלא תחרב ארץ קדושה". אך גם בזה התירו רק שבות דאמירה לנכרי ולא שבות על ידי ישראל. ואילו למנוע היזק רבים התירו גם איסורי דרבנן על ידי ישראל, ואפילו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

המשנה ברורה (שח ס"ק עז) מוסיף שלצורך יחיד התירו רק איסור מוקצה (רמ"א שח, ו - התירו לסלק שברי זכוכית מעל שולחנו)¹⁸. ולצורך רבים התיר השו"ע (שם סעיף יח) גם שאר איסורי דרבנן, כגון טלטול פחות מד"א או בכרמלית, ואפילו

17 הר"ן - אין היכר שאינה צריכה לגופה, ולא יידעו להבדיל.

18 בהא דהתירו מפסי מורסא וצד נחש וחזינן דגם משום צער יחיד התירו לו רק מוקצה, יש לבאר בדברי המשגיב על פי ביאור נוי"כ בדברי הרמב"ם - שבדוגמאות אלו אין מלאכה כלל, ולכן הקלו כאן יותר. ואכמ"ל.

מלאכה שאינה צריכה לגופה (בביה"ל סימן שח ס"ח ד"ה קוץ - גם בהיזק רבים התירו רק בנזק גדול). הסיבה לחלק בין רבים ליחיד - נראה כפמ"ג דחשיב מניעת היזק מרבים למצוה.

הרה"ג שלמה זלמן אויערבך זצ"ל:

לדעת הגרש"ז אויערבך¹⁹ אין הבדל עקרוני בין יחיד לרבים, אלא שיש דברים שברבים חיישינן שאחד מהם יינזק (ולכן התירו ברבים אף בכה"ג שרק אחד יכול להנזק, כגון קוץ²⁰), וביחיד לא חיישינן להכי. אבל בדבר שקרוב לודאי שיינזק גם ביחיד התירו, כגון בנחש או פרעוש. (נחש זוחל ולכן קרוב לודאי שישכנו, ופרעוש כבר על גופו. לעומת קוץ וגחלת העומדים במקומם, ורק כשיש רבים, החשש שאחד מהם יינזק נחשב לקרוב לודאי). הגרש"ז אויערבך הביא ראייה מהמרדכי והרא"ש שהשוו עקיצת פרעוש לקוץ וגחלת ברה"ר, ולא חילקו בין יחיד לרבים, ומוכח שגם בשביל יחיד התירו כשהנזק ודאי²¹.

ויש לעיין קצת בראייתו. הגרש"ז אויערבך הביא ראייה מהמרדכי והרא"ש בריש פ"ד במסכת שבת, ונראה שמהמרדכי אכן יש ראייה אבל צ"ע בראייה מהרא"ש. המרדכי (שבת פ"א סימן רלג) כותב:

"ומיהו אם הפרעוש על בשרו ועוקצו מותר להסירו ולהשליכו, ואין חייב משום צד, והוי כמו חץ תחוב בבשרו והוי כמפיס מורסא להוציא ממנה ליחה דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ובמקום צערא שרי לכתחילה".

עוד כותב המרדכי (פרק כל כתבי סימן תב):

"ופר"ת דה"ה פרעוש וכיו"ב, וטעמא משום דסבר כר"ש דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פט' עליה, ומשום צערא שרי לכתחילה, מידי דהוה אמפיס מורסא (קז, א), ואכבוי גחלת שלא יזוקו בה רבים (מב, א), אבל משום רב-יהודה גאון מצאתי שכתב חזינא לרבנן קשישי דמימנעי מלצוד פרעוש, אפילו מעל בשרם".

נראה מדברי המרדכי שמתיר אף להרוג, כי דבריו המשך למה שכתב "ושאר כל המזיקין, כלומר שאין בהם סכנה, אם היו רצין אחריו מותר להרגן". ואם כן משווה לגחלת ברה"ר ומתיר מלאכה שאינה צריכה לגופה גם בצער דיחיד. ומכאן ראית הגרש"ז א.

19 הו"ד בשמירת שבת כהלכתה פרק כה, הערה כג והערה מג.

20 הגרש"ז"א מקשה על כך משיפוד ביו"ט שהואיל ולא לרבים - התירו רק טלטול מהצד.

21 ודאי שגם לשיטה זו לא משום כל מיחוש וצער קטן התירו.

אמנם בחידושי אנשי שם (אות ד') מבאר כוונת המרדכי שמותר רק לצודן ולהשליכן מעליו ולא להרגן, וכן פירש הבגדי ישע בדעת המרדכי שאסור להרגן, ומכאן שלא התירו מלאכה שאינה צריכה לגופה בצער דיחיד.²²

לעומת זאת הרא"ש (שבת פרק יד סימן א) מביא מהר' פורת שפרעוש שעל בשרו מותר ליטול ולהשליכו מעליו (התוספות ד"ה הצד קז, ב מביא בשמו "דמשום צער שר"). והרא"ש מנמק - "דאינו כמתכוון לצודו אלא כמתעסק שלא ישכנו" - ונראית כוונתו שאין בכך צידה, ולכן התירו.²³

ומוסיף הרא"ש:

"ואין בו משום איסור טלטול, מידי דהוה אקוץ ברה"ר דשרינן בפ' כירה לטלטלו ולהוליכו פחות מד"א".

הרא"ש מתייחס לאיסור מוקצה, ובזה משווה לקוץ ברה"ר. ואף ששם איירי על טלטול ברה"ר, מכל מקום ממילא עולה שלא גזרו בזה מוקצה, וזה היה פשוט לגמרא, כי במוקצה הקלו. אבל להרוג את הפרעוש אסור, ואף שמלאכה שאינה צריכה לגופה, ולא השוו לגחלת וקוץ ברה"ר. וממילא אין מכאן ראייה לסברת הגרשז"א,²⁴ כי יתכן שראיית הרא"ש היא רק לענין מוקצה שלזה לא הוצרכה הגמרא באמת את הטעם של יזוקו בה רבים בדווקא. אבל לענין היתר מלאכה שאינה צריכה לגופה לא השווה הרא"ש בין נזקא דרבים לנזקא דיחיד.

וכן קשה על ביאור הגרשז"א מהדין שאסור לכבות את הנר בשביל חולה יחידי שיישן, והוא עצמו מחלק שכשהצער כבר התחיל התירו שבות דרבנן אף בשל יחיד, ולכן כשהחולה כבר מצטער צ"ל מותר. וסיים בצ"ע.²⁵

ומעין סברה זו נמצאת גם בציץ אליעזר (ח"ח סימן ז' אות יג') שאין להתיר כיבוי מנוע מכונית מחשש שאם יישאר דלוק יתפוצץ ויזקו עוברי דרכים, כי בגחלת של מתכת התירו לכבות כי ההיזק מצוי כבר לפנינו, ואילו כאן רק חשש לעתיד, שמא יהא הדבר המזיק.

22 וראה בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סימן מה') ובשו"ת יביע אומר (ח"ג או"ח סימן כ').

23 וצ"ע אם אין מלאכת צידה, אם התירו גם בלא זה.

24 יש להעיר שבספר תהלה לדוד (סימן שלד, כז אות ט) מחלק בין היזק רבים לשל יחיד וכן כתב (סימן שח, יח) דדווקא משום היזקא דרבים לא גזרו שבות. והוסיף וכתב שצ"ע בדברי הרא"ש ז"ל ברי"פ שמונה שרצים שמקור ההיתר בטלטול בפרעוש הוא הקוץ ברה"ר. והרי קוץ ברה"ר התירו רק משום היזק רבים. ונשאר בצ"ע.

25 כנראה כוונתו בצ"ע שלא חילקו בין יחיד לרבים באיסור לכבות הנר בשביל חולה שיישן.

הרשב"ץ והרב בנימין זילבר (רב"ז)

נראה להלן שלרשב"ץ ולרב"ז (בספרו "אז נדברו") אין הבדל במניעת צער בין יחיד לרבים.

בחוט משולש (טור שלישי תשובה ז) מביא בשם זקנו הרשב"ץ בהדיא שאין לחלק בין רבים ליחיד בזה, ובספר אז נדברו (ח"א סימנים עד - עה) מביא הגרב"ז ראייה שלא חלקו בזה בין יחיד לרבים מהא דהתירו ליחיד לטלטל מוקצה, מדהתירו לטלטל זכוכית שנשברה על שלחנו, ובבית לא מצויים רבים. והרא"ש (שבת פ"ד) למד זאת מקוץ ברה"ר, ואם בזה ההיתר רק משום היזקא דרבים - מנין הראייה להתיר מוקצה גם בהיזקא דיחיד. מכאן שאין הבדל ביניהם, ומה שהגמרא (שבת מב) אומרת לגבי גחלת ברה"ר וטלטול קוץ פחות מד"א ובכרמלית שמותר משום היזקא דרבים, זה לאו דווקא, שה"ה ביחיד, אלא שאיירי ברה"ר - לאפוקי כשמונח בצידי רה"ר (שבכה"ג לא חיישינן). ובאז נדברו מביא ראיות וסימוכין לכך מגמרא ביצה ומהראשונים, ומוסיף גם סברה שאם ההיתר לרבים דווקא היו צריכים הגמרא והפוסקים לקבוע כמה חשיבי לרבים,²⁶ וכמו כן היה עליהם לבאר מדוע חשו לרבים יותר מאשר ליחיד (ולא נראה שמשום שיכול להזהר טפי, כי לא בכל מקרה יוכל להזהיר את בני ביתו, דלא חשיבי לרבים).

גם לשיטה זו קשה מהדין של חולה.

הגאונים:

לשיטת הגאונים שהתירו גם מלאכות דאורייתא בשביל שלא יזקו רבים, ביאר הרשב"א שחשיב כסכנת נפשות כי אי אפשר לרבים להזהר. וכן לשון הרשב"א בתשובה - ליחיד אפשר ליהר בדרכים.

שמירת שבת כהלכתה:

בשש"כ²⁷ הגדיר דלשיטת הגאונים, כשרבים יזקו "חשיב כעין מלחמת מצוה".

לפיכום:

לפמ"ג - החילוק בין צער דיחיד לשל רבים הוא גודל הצער (או נזק הגוף). המשנ"ב - מוסיף על הפמ"ג וכותב שבצער דיחיד התירו רק מוקצה, ולרבים אפילו מלאכה שאינה צריכה לגופה. אליבא דשניהם (פמ"ג והמשנ"ב) התירו לרבים יותר כי חשיב מצוה.

26 ראה לקמן סעיף ו'.

27 פרק כה הערה מג בסוף.

לגרש"ז אויערבך - ההבדל בין יחיד לרבים בגודל החשש להנזק. לכן אם קרוב לודאי שיינזק, ובודאי כשכבר מצטער, התירו ליחיד כמו לרבים (ומובן מה שלרבים התירו אף בכה"ג שרק אחד מהרבים יכול להנזק).
לרשב"ץ ולרב"ז - אין הבדל בין יחיד לרבים.
לשיטת הגאונים והר"ח - אי אפשר לרבים להזהר, ועלול אחד לבוא לידי סכנה ממש, ולכן התירו אף איסורי תורה.

1. כמה אנשים נחשבים לרבים?

למדנו בגמרא (גיטין מו, א):

"וכמה רבים? רב נחמן אמר: שלושה, ר' יצחק אמר: עשרה".²⁸

התורה ר"נ (שם) כותב:

"נראה דבנדר ע"ד רבים לא בעי' אלא שניים, מהגמרא שבועות לט, א דמרע"ה אמר לישראל הו' יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא ע"ד המקום ועל דעתי, ופי' רש"י שם דהיינו ע"ד רבים. ומסיק התוספות דנראה שלא אמר כן אלא שלא יערימו".

הרא"ש (שם פ"ד סימן מז) מביא התוספות הנ"ל, ומסיים:

"ונראה דבפחות משלושה לא מיקרי רבים, כי הכא".

וכך פסק בשו"ע (יר"ד רכח, כא):

"ואין נקראים רבים בפחות משלושה".

בגליון מהרש"א (שם) מביא משו"ת בית שלמה שמהא שהרמב"ם לא הזכיר שבעינן ג' לפחות, משמע שס"ל שגם שניים נקראים רבים.
השאלה היא האם לגבי היתר איסורי שבת משום צערא דרבים ישנו אותו גדר של רבים, כמו בנודר ע"ד רבים?

בנושא זה כתב המשנה ברורה (שח, ס"ק עז) שבני הבית לא נחשבים לרבים, וכן כתב בשו"ת אז נדברו (ח"א). ונראה שהם הבינו שלגבי שבת בעינן רבים ממש, ולא הגדירו כמה, ונראה שהעוברים ברה"ר (כבדוגמת הגמרא שבת מב, א) הו' רבים.

הגרש"ז אויערבך לעומת זאת כתב (מנחת שלמה סימן ז) שלפי הפמ"ג שעולה ממנו שיותר לכבות הנר בשביל חולים רבים שאין בהם סכנה, יש לומר שכשיש שלושה חולים - שרי. מכאן שהבין שלכל מילי שבעינן בהלכה רבים נלמד מנדרים שמשלושה הו' רבים.

---

28 ר"נ יליף מיימים רבים' בזבה, ור"י מעדה".

צרכי רבים - סיכום הלכתי

- א. ההלכה מבחינה בין צרכי רבים לצרכי יחיד, ובכמה ענינים רואים שצרכי רבים לכשעצמם נחשבים מצוה. גם לענין היתר חילול שבת ראינו שהשיטה המחזורת יותר סוברת שעצם היות החשש לנזק של צער לרבים ואפילו בלי פיקוח נפש, גורם שיתירו איסורי דרבנן. מכאן שמותר לעבור איסור דרבנן כשיש חשש של צער לרבים, למשל, יהיה מותר לכבות גחלת במים אם יש חשש שידרכו עליה ויפגעו פגיעה גופנית. כמו כן ניתן להסיר מכשול בדרך אם יש חשש שיתקלו בו ויפגעו פגיעה גופנית.
- ב. יש דעה בראשונים (אם כי לא נפסק כמותם) שהתירו אף איסורי דאורייתא בשביל חשש נזק לרבים.
- ג. הגדרת "רבים": העוברים והשבים בדרך. ויש שהגדירו לענין זה את הרבים אפילו שלושה אנשים בלבד.

בית הכנסת בהלכה

